

पाठ-13

नंदनबनी

सोहल

कंजक

डंगर म्हेरु

मारो-मारी

चडेर

खंधोला

पौन

फणाका

धूर

आङ्डल

फाहेआ

पुम्बली

दक्ख

बिरथ

राई

धार स्योजा दी गोदा बिच
सुंदर, सोहल बचारी ऐ।
मां दी गोदा बैठी जिंयां
कोई कजक कुआरी ऐ॥

थाँ-थाँ झरने बगदे
गीत-संगीत खलारा दे।
माल-भडेरु, डंगर-म्हेरु
गौवां गुआलू चारा दे॥

चम्बलियें गी ल्हाई ख'ल्लैं
मस्त देआर न नच्चा दे।
मोर-कलाई, नील नलाई
पार-रुआर न नच्चा दे॥

ना गर्मी दा जोर कुतै नां
धुप्पेई मारो-मारी ऐ।
फुल्लें भरी चडेर मनो कोई
मालन गई खलारी ऐ॥

सौनै दे बिच बदल खंधोले
गासै उडदे जंदे न।
इक दुए नै रीहग बनाई
किट्ठे जुड़दे जंदे न॥

पौन फणाके जाड़े दे बिच
अजब संगीत खलारा दे।
तपोबनै बिच ऋषि न जियां
मैतर वेद उचारा दे॥

रिमझिम, रिमझिम बदलैं लाई
राई, देआर न चौआ दे।
अमरत तोपे धूरें बिचा
कण-कण करियै चौआ दे॥

आँडल तोसैं उपर पलची,
लगदी मुट्ठ प्यारी ऐ,
योगन जियां करै तपस्या
बैठी बाल खलारी ऐ॥

पालै कन्नै पर्बत पूरा
उप्पर जदूं लदोंदा ऐ।
लगदा चिट्टी चादर तानी
राजा इंदर सौंदा ऐ॥

बूहटें उप्पर फर-फर फाहे
जिस बेल्लै बी बर्दे न।
कशश ओपरी, रूप ओपरे
नंदनबनिया तरदे न।

पुम्बलियें पर बर्फ सम्हाली
रुक्ख तपै बिच बैठे दे।
बिरध रिखि जन लाई समाधी
ताड़ी लाई ऐठे दे॥

एह कुदरत दे शैल नजारे
फ्हाड़ै उप्पर सजदे न।
दिक्खी सुरगी दक्ख सुन्हाके,
तार मनै दे बजदे न॥

उस दुनिया बिच जाने गी मन
करदा नित्त त्यारी ऐ।
इस हवा दा इक फणाका
लक्ख रोगें दी कारी ऐ॥

-ः अभ्यास :-

1. हेठ दित्ते दे सुआलें दे जवाब लिखो :-

- क) नंदनबनी कविता च कोहड़े-कोहड़े रुक्खें-बूहटें दा जिकर
आए दा ऐ?

- ਖ) ਕਵਿ ਨੇ ਸ्यੋਜ ਧਾਰ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੋਹਦੇ ਕਨੈ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ?
- ਗ) ਕਵਿਤਾ ਚ ਬਦਲੋਂ ਦਾ ਮੌਨਾ ਕੇਹੜੇ ਮੌਨੇ ਗੀ ਆਖੇਆ ਗੇਦਾ ਏ?
- ਘ) ਕਵਿਤਾ ਚ ਕੁਨੋ-ਕੁਨੋ ਪਸੁ-ਪਖੇਉਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੋਏ ਦਾ ਏ?
- ਙ) ਕਵਿ ਨੇ ਫਾਡੋਂ ਪਰ ਪੇਦੀ ਕਫੂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੋਹਦੇ ਕਨੈ ਕੀਤੀ ਦੀ ਏ?

ਉਦੇਸ਼ਾ : ਪਾਠੈ ਦਾ ਚੇਤਾ ਦਰਹਾਨਾ।

2. ਸ਼ੇਈ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਖਾਲੀ ਥਾਹਰ ਭਰੋ :-

ਫਰ-ਫਰ, ਚਡੇਰ, ਧੂਰੋਂ, ਝਰਨੋਂ, ਖੰਧੋਲੇ

- ਕ) ਥਾਂ-ਥਾਂ ..... ਬਗਦੇ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਖਲਾਰਾ ਦੇ।
- ਖ) ਸੌਨੈ ਦੇ ਬਿਚ ਬਦਲ ..... ਗਾਸੈ ਤਡਦੇ ਜਾਂਦੇ ਨ।
- ਗ) ਫੁਲਲੋਂ ਭਰੀ ..... ਮਨੋ ਕੋਈ ਮਾਲਨ ਗੇਈ ਖਲਾਰੀ ਏ।
- ਘ) ਅਮਰਤ ਤੋਪੇ ..... ਬਿਚਾ ਕਣ-ਕਣ ਕਰਿਯੈ ਚੌਆ ਦੇ।
- ਙ) ਬੂਹਟੋਂ ਤੱਥਰ ..... ਫਾਹੇ ਜਿਸ ਬੇਲਲੈ ਬੀ ਬਾਂਦੇ ਨ।

ਉਦੇਸ਼ਾ : ਸ਼ੇਈ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਵਾਕਿਆ-ਪੂਰਿ ਕਰਨਾ।

3. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦੇ ਸਮ-ਅਰ੍ਥੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ।

ਜਿ'ਧਾਂ :- ਸੋਹਲ — ਕੁਂਗਲਾ, ਨਾਜਕ

ਚਡੇਰ — .....   ਡਾਂਗਰ — .....

ਪੈਨ — .....   ਧੂਰ — .....

ਫਣਾਕਾ — ..... ਕਸ਼ਸ਼ — .....

ਬਿਰਥ — ..... ਓਪਰੀ — .....

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਨ ਦੀ ਸਮਰ्थ ਬਧਾਨਾ।

4. ਸ਼ੇਈ ਕਥਨ ਸਾਮਨੈ (✓) ਗਲਤ ਕਥਨ ਸਾਮਨੈ (✗) ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ ਲਾਓ :-

ਕ) ਸ਼ਾਹੀ ਧਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਚ ਏ।

ਖ) ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਚ ਛੁਗਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਹੋਏ
ਦਾ ਏ।

ਗ) ਦੇਆਰ ਦੇ ਬੂਝਟੇ ਤੱਚੇ ਪਾਡੇਂ ਪਰ ਹੋਂਦੇ ਨ।

ਘ) ਸੌਨ ਮੌਜੈ ਸਭਨੋਂ ਥਮਾਂ ਮਤੀ ਬਰਖਾ ਹੋਂਦੀ ਏ।

ਙ) ਆਂਡਲ ਬੇਲ ਦਾ ਨਾਂਡ ਏ।

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਜਾਨਕਾਰੀ ਪਕਕੀ ਕਰਨਾ।

5. ਨੰਦਨਕਾਨੀ ਕਵਿਤਾ ਗੀ ਪਢਿਯੈ ਤੁਂਦੀ ਅਕਖਿੰ ਸਾਮਨੈ ਜੇਹੜਾ ਚਿੱਤਰ ਬਨੇਆ ਏ,
ਤਸੀ ਅਪਨੇ ਸ਼ਬਦੇਂ ਚ ਲਿਖੋ।

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਆ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

6. ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਜੇਹੜੇ ਅੰਸ਼ ਤੁਸੇਂ ਗੀ ਮਤੇ ਸ਼ੈਲ ਲਾਗੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੀ ਜਬਾਨੀ ਚੇਤੈ
ਕਰਿਯੈ ਕਲਾਸੈਚ ਸਨਾਓ।

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਸਮਰਣ ਸ਼ਕਿਤ ਤੇ ਕਾਵਿ-ਪਾਠ ਦਾ ਅਭ്യਾਸ।

7. ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਚ ਆਏ ਕ੍ਰਿਆ-ਸ਼ਬਦੇਂ ਗੀ ਤਾਲਲੀਤੇ ਲਿਖੋ। ਜਿਥਾਂ :-

ਬੈਠੀ — ਬੌਹਨਾ   ਬਗਦੇ — ਬਗਨਾ

....

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਵਾਅਭਾਗੋਂ ਦੇ ਜਾਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

अध्यापकें आस्तै निर्देश

डोगरी क्रिया रूप-रचना च निश्चय-अर्थ जां सामान्य अर्थ च वर्तमानकालक रूप-रचना दी चर्चा पिछ्छे कीती गई ऐ। अध्यापकें गी लोड़चदा ऐ ओह उसदा अभ्यास दरहांदे होई विद्यार्थियें दी जानकारी गी जकीनी बनान। इसदे इलावा धातुएं दे संज्ञार्थी रूपें कनै बी परिचित करान। जियां :-

धातु + ना	जां	धातु + अना
पी + ना = पीना		टुर् + अना = टुरना
धो + ना = धोना		चुक्क् + अना = चुक्कना
दे + ना = देना		मिल् + अना = मिलना

बुद्धिमान—चतर-सुजान

ननेहाल भु'भाँ	द्रंडना सोहा	कुढ़ना ड़हरा	मनोमन रौला
------------------	-----------------	-----------------	---------------

सोहे दियां छुट्टियां पेदे अजें दौं गै दिन होए हे ते नीतू ते मकरंध दा ननेहाल जाने दा कार्यक्रम हफ्ते बाद दा बने दा हा। मां ने जाने थमां पैहलें-पैहलें छुट्टियें दा कम्म मकाने दी शर्त रक्खी दी ही तां जे आनियै पढ़ने दा कम्म कीता जाई सकै। पर कल्लै थमां मकरंध रुस्से दा हा ते कम्म नेई हा करा दा। नीतू गी एह फिकर लगे दा हा जे ओहदा कम्म नेई मुक्केआ तां जाने दा कार्यक्रम होर अगड़ा पेई जाहग। मकरंध इस लेई रुस्से दा हा जे उसी घरै च सारे द्रंडदे रौंहदे न ते नीतू गी शाबाश थ्होंदी रौंहदी ही — कदें इनाम बी। नीतू मकरंध गी समझांदी रौंहदी ही जे शरारतां नेई करा करै ते पढ़ने बक्खी ध्यान ला करै। बुद्धि ते तेज ऐ पर पढ़ने बक्खी मन नेई लांदा। जे किश करने गी आखो करी ओडदा, बस। नीतू गी ख्याल आया जे कहानी सुनदे-सुनदे मत मकरंध गी चेता भु'ल्ली जा जे ओह रुस्से दा ऐ। इसलेई ओह कहानियें दी कताबा चा इक कहानी जोरें-जोरें पढ़न लगी पेई।

“इक हा राजा। ओहदे कोल दो दोस्त नौकरी आस्तै आए। राजे ने दौनें गी पं'जीयें-पं'जीयें रपेड उपर नौकर रक्खी लैता। कोई छें म्हीनें बाद इक दी तनखाह पंजाह रपेड करी ओडी ते दुए दी तनखाह पं'जी रपेड गै रेही।” कहानी पढ़दे-पढ़दे नीतू ने दिक्खेआ जे मकरंध ओहदे कोल आई बैठे दा हा। पर उन्नै जाहर नेई होन दित्ता। कहानी पढ़दी रेही। “जेहदी तनखाह पं'जी रपेड ही ओह हर बेल्लै कुढ़दा रौंहदा हा। मनोमन उसी राजे

पर रोह बी औंदा हा। इक दिन उन्नै राजे गी पुच्छी लैता जे ओहदे दोस्तै दी तनखाह पंजाह रपेऽ ते ओहदी पंजी रपेऽ की?" हूनै तगर मकरंध डहरा बी भरन लगी पेदा हा। उसी रुस्सने दा चेता भुलदे दिकिखयै नीतू ने आखेआ, "जे तूं कहानी सुननी ऐ तां में उच्चे-उच्चे पढ़ां नेई तां मनोमन गै पढ़ी लैं।"

मकरंध ने आखेआ, "हां, में बी सुननी ऐ।"

तां नीतू ने आखेआ "तां फही कहानी मुक्कने उपर इक सुआलै दा जवाब देना पौना ऐ। दस्स, मंजूर ऐ।"

नीतू ने कहानी पढ़ा जारी कीता — राजे ने आखेआ तनखाह बी कम्मै मताबक होंदी ऐ। पंजीयें रपेऽ आहला नौकर आखन लगा "सरकार, जेहडा कम्म मीं कोई दसदा ऐ में हर कम्म करनां।" राजे ने उसी आखेआ "चगानै चा किश रौला ऐ सनोचा दा, जा दिक्खी आ हां, भला केह ऐ?" ओह दिक्खन गेआ ते आनियै राजे गी सनाया जे उत्थै मते लोक किट्ठे होए दे न। राजे ने पुच्छेआ जे छड़े मर्द गै न जां जनानियां बी हैन। ओह आखन लगा जे उन्न उस बक्खी ध्यान निं दित्ता, "अच्छा, में जन्नां ते दिक्खी औन्नां।" पंजियें रपेऽ आहला नौकर दिक्खन गेआ ते फही आनियै सनान लगा, "सरकार, मते मर्द ते पंदरां-बीह जनानियां न।" राजे ने पुच्छेआ "जे ओह सारे खड़ोते दे हे जां बैठे दे?" नौकरै आखेआ "में एह जाच निं कीती। अच्छा में फही जन्नां।" आनियै उन्न सनाया जे सारे बैठे दे न। राजे ने पुच्छेआ "कोई दरी-दुरी बछाई ऐ दी जां भु'आं गै बैठे दे न।" नौकरै आखेआ, "जे उन्न ध्यान निं दित्ता ते इसलेई फही जन्नां दिक्खी औन्नां।" राजे ने आखेआ, "तूं रौहन दे ते इत्थै बौह। तेरे दोस्तै गी भेजने आं, जेहडा पंजाह रपेऽ तनखाह लैंदा ऐ।" राजे ने दुए नौकरै गी आखेआ, "जा, दिक्खी आ चगानै च रौला कनेहा ऐ?" दूआ नौकर गेआ ते आनियै सनाया जे "उत्थै कोई सौ हारा आदमी किट्ठा होए दा ऐ, जिंदे च कोई

ਪੰਦਰਾਂ-ਬੀਹ ਜਨਾਨਿਆਂ ਨ। ਓਹ ਸਾਰੇ ਗੈ ਦਰੀ ਪਰ ਬੈਠੇ ਦੇ ਨ।”

ਨੀਤੂ ਬੋਲ੍ਲੀ, “ਮਕਰਥ, ਤੂਂ ਦਸ਼ ਜੇ ਫ਼ਹੀ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੇਹ ਆਖੇਆ ਹੋਗ?”

“ਤੂਂ ਮਿਗੀ ਬੁਢ੍ਹੀ ਸਮਝੇ ਦਾ ਏ ਕੇਹ?” ਮਕਰਥ ਬੋਲਿਆ।

“ਨੇਈ ਤੇ, ਮੇਰਾ ਭਾਪੂ ਤੇ ਬਡਾ ਹੁਸ਼ਧਾਰ ਏ। ਚਲ ਹੂਨ ਫਟਾਫਟ ਦਸ਼, ਫ਼ਹੀ ਸਕੂਲੈ ਦਾ ਕਮਮ ਬੀ ਕਰਨਾ ਏ।” “ਇਧੈ ਜੇ ਓਹ ਅਪਨੀ ਬੁਢ਼ੀ ਕੋਲਾ ਕਮਮ ਲੈਂਦਾ ਏ ਤੇ ਥੋਹੜੇ ਸਮੇਂ ਚ ਮਤਾ ਕਮਮ ਕਰੀ ਦਿੰਦਾ ਏ; ਇਸਲੇਈ ਇਨਾਮ ਦੇ ਤੌਰਾ ਤੱਥ ਉਸੀ ਮਤੀ ਤਨਖਾਹ ਥਹੋਂਦੀ ਏ।”

ਨੀਤੂ ਬੋਲ੍ਲੀ, “ਜਵਾਬ ਤੇ ਤੇਰਾ ਠੀਕ ਏ। ਪਰ ਕਿਧੁ ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਧਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ?”

“ਕੀ ਨੇਈ, ਜੇਹੜਾ ਚੰਗਾ ਕਮਮ ਕਰੈ, ਉਸੀ ਇਨਾਮ ਤੇ ਥਹੋਨਾ ਚਾਹਿਦਾ।” ਅਪਨੇ ਖੀਰਲੇ ਸ਼ਬਦੇਂ ਤਗਰ ਪੁਜਦੇ-ਪੁਜਦੇ ਮਕਰਥ ਸਮਝੀ ਗੇਆ ਜੇ ਨੀਤੂ ਨੇ ਉਸੀ ਏਹ ਕਥ ਸਨਾਇਥੈ ਕੇਹ ਸਮਝਾਯਾ ਏ। ਓਹ ਤਟਠੇਆ ਤੇ ਅਪਨਾ ਬਸਤਾ ਲੇਈ ਆਯਾ ਤੇ ਨੀਤੂ ਗੀ ਆਖਨ ਲਗਾ — “ਮੈਂ ਸਮਝੀ ਗੇਆ ਦੀਦੀ, ਹੂਨ ਮੈਂ ਬੀ ਸ਼ਾਬਾਸੀ ਦਾ ਇਨਾਮ ਲੈਨਾ ਏ।”

-: ਅਭਿਆਸ :-

1. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲਿਖੋ :-

- ਕ) ਸੋਹੇ ਦਿਧੇਂ ਛੁਟਿਟਿਧੇਂ ਚ ਨੀਤੂ ਤੇ ਮਕਰਥ ਨੇ ਕੁਤੱਥੇ ਜਾਨਾ ਹਾ?
- ਖ) ਮਕਰਥ ਕੀ ਰੁਸ਼ੇ ਦਾ ਹਾ?
- ਗ) ਨੀਤੂ ਮਕਰਥ ਗੀ ਕਹਾਨੀ ਕੀ ਸਨਾਨਾ ਚਾਂਹਦੀ ਹੀ?
- ਘ) ਚਗਾਨੈ ਚ ਕਿਨ੍ਹੇ ਮੰਦ ਤੇ ਜਨਾਨਿਆਂ ਹੇ?
- ਙ) ਖੀਰਾ ਚ ਮਕਰਥ ਕੇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰਦਾ ਏ?

ਉਦੇਸ਼ਾ : ਪਾਠੈ ਦਾ ਚੇਤਾ ਦਰਹਾਨਾ।

2. ਸ਼ੇਈ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਖਾਲੀ ਥਾਹਰ ਭਰੋ :-

ਭਰਨ, ਬੁਢੂ, ਕਮਮ, ਸ਼ਕੀਨ, ਬਡਾ

ਕ) ਮੇਰਾ ਭਾਪੂ ਤੇ ..... ਹੁਸ਼ਯਾਰ ਏ।

ਖ) ਮਕਰਥ ਕਹਾਨੀ ਸੁਨਨੇ ਦਾ ਬਡਾ ..... ਏ।

ਗ) ਤੂੰ ਮਿਗੀ ..... ਸਮਯੋ ਦਾ ਏ ਕੇਹ?

ਘ) ਮਕਰਥ ਛੁਹੂਰਾ ਬੀ ..... ਲਗੀ ਪੇਆ।

ਙ) ਜੇਹੜਾ ਚੰਗਾ ..... ਕਰੈ, ਤਸੀ ਇਨਾਮ ਥਿਓਨਾ ਚਾਹਿਦਾ।

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਸ਼ੇਈ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਵਾਕਿਆ-ਪੂਰਿ ਕਰਨਾ।

3. ਪਢੋ, ਸਮਯੋ ਤੇ ਲਿਖੋ :-

ਜੋਰੋਂ — ਜੋਰੋਂ

ਤਚਚੇ — ਤਚਚੇ

....

....

ਸੁਨਦੇ — ਸੁਨਦੇ

ਪੁਜਦੇ — ਪੁਜਦੇ

....

....

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਕਿਧਾ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਨੋਂ ਦਾ ਜਾਨ ਕਰਾਨਾ।

4. ਸ਼ੇਈ ਕਥਨ ਸਾਮਨੈ (✓) ਗਲਤ ਕਥਨ ਸਾਮਨੈ (✗) ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ ਲਾਓ :-

ਕ) ਨੀਤੂ ਤੇ ਮਕਰਥ ਭੈਨ-ਭਾ ਹੈ। □

ਖ) ਰਾਜੇ ਦੇ ਨੌਕਰ ਆਪੂ ਚੌਂ ਦੋਸਤ ਹੈ। □

ग) नीतू ने छुट्टियें च दादी कोल जाना हा।

घ) मकरंध ने कहानी नेई सुनी।

ड) दौनें नौकरें गी पंजाह-पंजाह रपेड तनखाह थ्होंदी ही।

उद्देश्य : जानकारी गी पक्का करना।

5. इस कहानी थमां केह शिक्षा थ्होंदी ए, अपने शब्दें च लिखो।

उद्देश्य : रचनात्मकता दा विकास करना।

6. कोई कहानी वलासा च सनाओ।

उद्देश्य : अभिव्यक्ति-कौशल दा विकास करना।

7. इस पाठै च बरतोए दे क्रिया-रूपें दे भूतकाली रूप बनाओ :-

जियां :-

दंडना

द्रंडेआ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

उद्देश्य : क्रिया-काल रचना दा अभ्यास कराना।

अध्यापकें आस्तै निर्देश

इस पाठ च लगी पेई, आखेआ, मुक्केआ, आया, दित्ता, लैता, रेही, उट्ठेआ, बैठा आदि क्रिया-रूप बरतोए दे न।

अध्यापकें गी चाहिदा ऐ जे ओह डोगरी दी भूतकालक क्रिया-रूप रचना बारै जानकारी दिंदे होई विद्यार्थियें गी इनें प्रयोगें बारै अभ्यास करान। डोगरी च भूतकालक रूप बनानै आस्तै स्वरांत धातुएं कन्नै 'त्' प्रत्यय लगदा ऐ ते व्यंजनांत धातुएं कन्नै 'एआ' प्रत्यय।

जियां :-

स्वरांत : पी + त् + पुलिंग इकवचन - 'आ' = पीता

पुलिंग बहुवचन - 'ऐ' = पीते

स्त्रीलिंग इकवचन - 'ई' = पीती

स्त्रीलिंग बहुवचन - 'इयां' = पीतियां

व्यंजनांत : लिख् + शून्य + पुलिंग इकवचन - 'एआ' = लिखेआ

पुलिंग बहुवचन - 'ऐ' = लिखे

स्त्रीलिंग इकवचन - 'ई' = लिखी

स्त्रीलिंग बहुवचन - 'इयां' = लिखियां

पाठ-15

कम्प्यूटर

काया-कल्प	गलबा	विकसत	पौहच
बरतून	सैहल	रक्षा उपकरण	परखना
लाज-मुआलजा	यादाश्ती	रूप-सरूप	दुबधा

अਜ्जै दे युगै गी किश लोक विज्ञान दा युग आखदे न ते किश लोक कम्प्यूटर दा युग। स्हेई बी ऐ। ऐसा कोई खेतर नेई ऐ जित्थै इ'नें दौने दा जलबा नेई होऐ।

कम्प्यूटर दी गै गल्ल करचै तां अज्ज विकसत देश गै नेई बल्के विकासशील देश बी कम्प्यूटर गी हर चाल्ली दे कम्में आस्तै बरतन लगी पेदे न। की जे कम्प्यूटर मनुकखी सभ्यता दे इतिहास च ऐसी महत्त्वपूर्ण जरूरत बनियै उभरेआ ऐ, जिसनै मनुकखी जीवन दी काया-कल्प करी दित्ती ऐ। मुश्कल कोला मुश्कल सुआल हल करने च, जन-संचार दे खेतरै च क्रांति आहनने च, रक्षा-उपकरणे गी परखने ते स्हेई ढंगै कन्नै बरतने च, रेल-यात्रा गी सैहज ते सौखा बनाने च, प्रकाशन दे खेतरै च क्रांति आहनने च, सेहतु दे खेतरै च नमियां तब्दीलियां आहनने आदि च कम्प्यूटर दी भूमिका टकोहदी रेही ऐ।

आओ, इंदे चा किश टकोहदे खेतरें दी गल्ल करचै :-

कम्प्यूटर दे औने कोला पैहलै संचार दा खेतर इन्ना विकसत नेई हा। पर अज्ज इस च क्रांति आई गेई ऐ। टेलीफोन, फैक्स, पेजिंग, मोबाइल दे बाद इंटरनेट ने जियां सारी दुनिया गी साढे हत्थै दी पौहच तगर लेई आंहदा ऐ। इंटरनेट राहें किश गै खिनें च कोई बी जानकारी दुनिया दे कुसै बी कोने तगर भेजी बी जाई सकदी ऐ ते मंगोआई बी जाई सकदी ऐ।

ਅੜ ਕੋਈ ਬੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਅਖਬਾਰ ਜਾਂ ਰਸਾਲਾ ਪਢਨੇ ਆਸਤੈ ਅਥੇਂ ਗੀ ਕਮਧੂਟਰ ਦਾ ਸਿਰਫ ਇਕ ਬਟਨ ਹੈ ਦਬਾਨਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ।

ਛਪਾਈ ਦੇ ਖੇਤਰੈ ਚ ਬੀ ਇਸ ਕਮਧੂਟਰ ਕਾਰਣ ਬੜਾ ਬਦਲਾਡ ਆਯਾ ਹੈ। ਪਰਾਨੇ ਸਮੇਂ ਚ ਛਪਾਈ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਕਮਧੋਜ਼ਰ ਗੀ ਇਕ-ਇਕ ਅਕਖਰ ਜੋੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮਗ੍ਰੀ ਦਿਧੇਂ ਗਲਿਤਧੇਂ ਗੀ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਸ ਆਸਤੈ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਆਲ ਬਨੀ ਜਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਮਧੂਟਰ ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਦੇ ਬਾਦ ਛਪਾਈ ਦਾ ਕਮਮ ਸੈਹਲ ਬੀ ਹੋਈ ਗੇਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਚ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਬੀ ਬਧੀ ਹੈ।

ਸੇਹਤੁ ਸਰਬਧੀ ਸੇਵਾਏਂ ਆਹਲੇ ਖੇਤਰ ਚ ਨਾਂ ਸਿਰਫ ਬਮਾਰੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੇ, ਬਲਕੇ ਲਾਜ-ਮੁਆਲਯਾ ਕਰਨੇ, ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਤੇ ਦੁਆਇਆਂ ਬਨਾਨੇ ਦੇ ਕਮਮੈ ਚ ਬੜਾ ਸੁਧਾਰ ਆਯਾ ਹੈ। ਅੜ ਕਮਧੂਟਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕਨੈ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਪੈਹਲੇ ਕੋਲਾ ਸੌਖੇ ਤੇ ਘਟਟ ਖਚ ਆਹਲੇ ਹੋਈ ਗੇਦੇ ਨ ਤੇ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਚ ਬੀ ਬਾਦਧਾ ਹੋਆ ਹੈ।

ਰੇਲ ਸੇਵਾਏਂ ਗੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਆਸਤੈ ਆਰਾਮਦੇਹ ਬਨਾਨੇ ਤੇ ਟਿਕਟੋਂ ਦੇ ਆਰਕਥਣ ਦੀ ਸਮਸਥਾ ਕੋਲਾ ਮੁਕਿਤ ਦੋਆਨੇ ਚ ਕਮਧੂਟਰ ਨੇ ਨੁਮਾਇਆਂ ਭੂਮਿਕਾ ਨਭਾਈ ਹੈ। ਅੜ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਰਾਹੋਂ ਘਰ ਬੈਠੋ-ਬੈਠੋ ਰੇਲਾ ਦਿਧਾਂ ਟਿਕਟਾਂ ਬੁਕ ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਕੈਸਲ ਬੀ। ਹੁਨ ਧਾਰਾ ਕਰਨੇ ਆਹਲੋਂ ਗੀ ਕੇਈ-ਕੇਈ ਥੈਂਟੇ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈਨੇ ਆਸਤੈ ਰੰਹਗੋਂ ਚ ਖੜੋਨੇ ਦੀ ਬੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੇਈ।

ਕਮਧੂਟਰ ਹੈ ਕੇਹੋ ਹੈ? ਆਓ ਏਹਦੇ ਬਾਰੈ ਗਲਲ ਕਰਚੈ —

ਕਮਧੂਟਰ ਦਰਅਸਲ ਮਸੀਨੋਂ ਦਾ ਇਕ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜੇਹੜਾ ਸਮਗ੍ਰੀ (Data) ਗੀ ਤਾਂਧ ਬੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਮਨਦਾ-ਸਮਾਲਦਾ ਬੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਗੀ ਇਨਪੁਟ (Input) ਆਖਦੇ ਨ ਤੇ ਜਿਸਲੈ ਇਸੈ ਸਮਗ੍ਰੀ ਗੀ ਲੋੜ ਪੈਨੇ ਪਰ ਮਾਨੀਟਰ ਦੀ ਸ਼ਕੀਨ ਤੱਥ ਜਾਂ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕਨੈ ਛਾਪੀ ਦਿੱਤਾ ਜਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਧਾ ਗੀ ਆਉਟਪੁਟ (Output) ਆਖਦੇ ਨ।

ਕਮਧੂਟਰ ਦੇ ਕੇਈ ਹਿੱਸੇ ਹੋਂਦੇ ਨ ਜੇਹੜੇ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਕਮਮੋਂ ਗੀ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ ਉਸ ਕਨੈ ਜੋੜੇ ਜਂਦੇ ਨ।

ਕੁੰਜੀ ਪਟਾਈ (Keyboard)

ਇਸਦਾ ਰੂਪ-ਸਰੂਪ ਟਾਈਪਰਾਇਟਰ ਕਨੈ ਕਾਫੀ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਏ। ਇਸਦੇ ਰਾਹੋਂ ਵਰਣਮਾਲਾ ਤੇ ਗਿਨਤਰੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਜਾਈ ਸਕਦੇ ਨ। ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ

ਗੇਦੀ ਸੂਚਨਾ ਗੀ ਮਾਨੀਟਰ ਦੀ ਸ਼ਕੀਨ ਤੱਥ ਪਢੇਅਾ ਤੇ ਬਦਲੇਅਾ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਤੇ ਭਵਿਕਖ ਆਸਟੈ ਕਮਧੂਟਰ ਚ ਰਕਖੇਅਾ ਬੀ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ।

ਸੀ.ਪੀ.ਯੂ. (C.P.U.)

ਏਹ ਇਕ ਡਬੇ ਆਂਗਰ ਹੋਂਦਾ ਏ, ਜਿਸ ਚ ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਕਕਥ (Control Unit) ਤੇ ਸ਼ਹਾਬੀ ਤਰੀਂ ਕਕਥ (Arithmatic and Logic Unit) ਤੇ ਧਾਰਾਸ਼ਤੀ ਯੰਤ੍ਰ (Memory device) ਕਿਟਠੇ ਕਰੀ ਦਿੱਤੇ ਗੇਦੇ ਹੋਂਦੇ ਨ। ਧਾਰਾਸ਼ਤੀ ਯੰਤ੍ਰ ਗੀ ਅਸ ਕਮਧੂਟਰ ਦਾ ਦਮਾਗ ਆਖੀ ਸਕਨੇ ਆਂ। ਇਸ ਚ ਸਾਰੀ ਸਮਗ੍ਰੀ ਖਾਸ ਚਾਲਲੀ ਕਨੈ ਭਰੀ ਜਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਜੇ ਲੋਡ ਪੈਨੇ ਤੱਥ ਅਸ ਕਮਧੂਟਰ ਦੀ ਇਸ ਸਮਗ੍ਰੀ ਗੀ ਬਰਤੀ ਸਕਵੈ। ਇਸ ਧਾਰਾਸ਼ਤੀ ਯੰਤ੍ਰ ਚ ਰਕਖੀ ਜਾਂ ਕਠੇਰੀ ਗੇਦੀ ਸੂਚਨਾ-ਸਮਗ੍ਰੀ ਗੀ ਬਦਲੇਅਾ ਬੀ ਜਾਈ ਸਕਦਾ ਏ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਖਤਮ ਬੀ ਕੀਤਾ ਜਾਈ ਸਕਦੀ ਏ।

मॉनीटर (Monitor)

इसदा रूप-सरूप टेलीविजन कन्नै काफी मेल खंदा ऐ। इनपुट यंत्रे (Input Devices) राहें कीते गेदे कम्में दे नतीजे जिस आऊटपुट यंत्र (Output Device) उपर दिक्खे-पढ़े जाई सकदे न, उसी मॉनीटर (Monitor) आखदे न।

प्रिंटर (Printer)

कम्प्यूटर दे आऊटपुट यंत्र (Output Device) ते इनपुट यंत्रे द्वारा कीते गेदे कम्में गी जेहड़ा यंत्र प्रकाशत रूपै च साढ़े सामने आहनदा ऐ, उसी प्रिंटर आखदे न।

इनें प्रमुख हिस्सें दे इलावा कम्प्यूटर दे किश होर हिस्से बी होंदे न पर कम्प्यूटर इंदी गोचरी नई होंदा। जिंयां स्कैनर (Scanner), मॉडम (Modem), माऊस (Mouse), जॉय स्टिक (Joy Stick) बगैरा।

उपर गनाए गेदे कम्प्यूटर दे सब्बै हिस्से जिंयां यादाशती यंत्र, कुंजी पट्टी, सी.पी.यू., मॉनीटर, प्रिंटर, स्कैनर, मॉडम, माऊस, जॉय स्टिक बगैरा कम्प्यूटर दे हार्डवेयर खोआंदे न। इनें गी छूहेआ जाई सकदा ऐ।

कम्प्यूटर इनें हिस्सें दे कन्नै गै कम्म करना शुरू नई करी दिंदा। उस कोला कम्म लैने आस्तै उसी किश निर्देश बी देने पौंदे न, जिनें गी प्रोग्राम जां साफ्टवेयर आखदे न। असें गी कम्प्यूटर उपर बक्ख-बक्ख चाल्ली दे कम्म करने आस्तै बक्खो-बक्ख प्रोग्रामें जां साफ्टवेयरें दी लोड़ पौंदी ऐ। जिंयां किश टाईप करने आस्तै वर्ड प्रोसेसिंग साफ्टवेयर दी ते कोई चित्र जां आकृति बनाने आस्तै ग्राफिक साफ्टवेयर दी लोड़ पौंदी ऐ।

कम्प्यूटर गी इक्कला माहनु बी अपने कम्मा आस्तै बरती सकदा ऐ ते मते लोकें दा समूह बी। समूह च बरतने आस्तै कम्प्यूटर गी इंटरनेट दा कनैक्शन लैने दी लोड़ पौंदी ऐ। कोई बी माहनु अपने कम्प्यूटर कन्नै मॉडम ते टेलीफोन गी जोड़ियै ते इंटरनेट कनैक्शन लेइयै दुनिया दे कुसै

ਬੀ ਕੋਨੇ ਤਗਰ ਅਪਨੀ ਪੌਂਹਚ ਬਨਾਈ ਸਕਦਾ ਏ।

ਕਮਧੂਟਰ ਅਜੈ ਦੇ ਯੁਗੈ ਚ ਬਰਦਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋਆ ਕਰਦਾ ਏ ਪਰ ਇਸਦੀ ਬਰਤੂਨ ਮਤੀ ਕਰਨੇ ਆਹਲੇ ਆਸ਼੍ਟੇ ਏਹ ਅਭਿਸ਼ਾਪ ਬੀ ਬਨੀ ਜਂਦਾ ਏ। ਸ਼ਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਕ ਸਮਸ਼ਾਏਂ ਚ ਬਾਦਥਾ ਕਰਨੇ ਤੇ ਬੇਰੋਜ਼ਗਾਰੇਂ ਦੀ ਗਿਨਤਰੀ ਬਧਾਨੇ ਚ ਕਮਧੂਟਰ ਨੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਬੀ ਨਭਾਈ ਏ।

-: ਅਭਿਆਸ :-

1. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਸੁਆਲਿਆਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲਿਖੋ :-

- ਕ) ਕਮਧੂਟਰ ਨੇ ਕੁਝੋ-ਕੁਝੋ ਪ੍ਰਮੁਖ ਖੇਤਰੋਂ ਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਹਨਨੇ ਚ ਚੇਚੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਭਾਈ ਏ?
- ਖ) ਕਮਧੂਟਰ ਕਨੈ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰਾ ਚ ਕਿਸ ਚਾਲਲੀ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਆਈ ਏ?
- ਗ) ਕਮਧੂਟਰ ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਦੇ ਬਾਦ ਛਪਾਈ ਟਾ ਕਮਮ ਕਿਧਾਂ ਸੈਹਲ ਹੋਈ ਗੇਆ ਏ?
- ਘ) ਸੇਹਤੁ ਸਰਬਾਂਧੀ ਸੇਵਾਏਂ ਚ ਕਮਧੂਟਰ ਕਾਰਣ ਕੈਸਾ ਸੁਧਾਰ ਆਯਾ ਏ?
- ਙ) ਕਮਧੂਟਰ ਦੇ ਕੇਹੜੇ ਹਿੱਸੇਂ ਗੀ ਹਾਰਡਵੈਰ ਆਖਦੇ ਨ?

ਉਦੇਸ਼ਾ : ਪਾਠੈ ਦਾ ਚੇਤਾ ਦਰਹਾਨਾ।

2. ਸ਼ਹੀਂ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਖਾਲੀ ਥਾਹਰ ਭਰੋ :-

ਖੰਚੀਲੀ, ਟਾਈਪਰਾਇਟਰ, ਬੁਕ, ਨਿਰੰਦਸ, ਕਾਚਾ-ਕਲਪ

- ਕ) ਕਮਧੂਟਰ ਨੇ ਮਨੁਕਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ..... ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਏ।

- ਖ) ਕੁਜੀ ਪਟਟੀ ਦਾ ਰੂਪ-ਸਰੂਪ ..... ਕਨੈ ਕਾਫੀ
ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਏ।
- ਗ) ਕਮਧੂਟਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕਨੈ ਸਜਰੀ ਪੈਹਲੇ ਕੋਲਾ ਸੌਖੀ ਤੇ ਘੱਟ
... . ਹੋਵੇਂ ਗਇ ਏ।
- ਘ) ਅਜ਼ ਇੰਟਰਨੈੱਟ .ਾਹ ਘਰ ਬੈਠ ਬੈਠੇ ਰੇਲਾ ਦਿਯਾਂ ਟਿਕਟਾਂ .....
ਬੀ ਹੋਈ ਸਕਦਿਆਂ ਨ ਤੇ ਕੈਂਸਲ ਬੀ।
- ਝ) ਕਮਧੂਟਰ ਕੋਲਾ ਕਮਮ ਲੈਨੇ ਆਸਤੈ ਤਸੀ ਕਿਸ਼ ..... . ਬੀ
ਦੇਨੇ ਪੌਂਦੇ ਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਜਾ ਸਾਫਟਵੇਰ ਆਖਦੇ ਨ।

ਉਦੇਸ਼ਿ : ਸ਼ੇਹੰ ਸ਼ਾਬਦੇ ਕਨੈ ਵਾਕਿਆਂ-ਪੂਰਿ ਕਰਨਾ।

3. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਵਾਕਿਆਂ ਚਾ ਠੀਕ ਵਾਕਿਆਂ ਸਾਮਨੈ (✓) ਤੇ ਗਲਤ ਵਾਕਿਆਂ ਸਾਮਨੈ (✗) ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਓ :-

- ਕ) ਕਮਧੂਟਰ ਏਸਿਯੋਂ ਮਸ਼ਾਨੋਂ ਟ ਸਮੂਹ ਏ ਜੇਹੜਾ ਕੁਸਾਈ ਬੀ ਸੂਚਨਾ
ਸਮਗ੍ਰੀ ਗੀ ਤਧਾਰ ਬੀ ਕਰਦਾ ਏ ਤੇ ਸਾਮਭਦਾ-ਸਮਾਲਦਾ ਬੀ ਏ।
- ਖ) ਕਮਧੂਟਰ ਗੀ ਫਿਤ ਜਾਨੇ ਆਹਲੇ ਨਿਰੰਦੇਸ਼ ਗੀ ਹਾਈਕੈਵਰ ਆਖਦੇ
ਨ।
- ਗ) ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ ਗੇਂਦਾ ਸੂਚਨਾ ਗੀ ਮਾਨੀਟਰ ਦੀ ਸ਼ਕੀਨ ਤੱਥ ਪਢੇਅਾ ਤੇ
ਬਦਲੇਅਾ ਜਾਵੇ ਸਕਦਾ ਏ।
- ਘ) ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਰਾਹੰ ਕਾਇ ਬੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੁਨਿਆ ਚ ਕੁਤੈ ਬੀ ਭੇਜੀ ਜਾਵੇ
ਸਕਦੀ ਏ ਤ ਮਾਂਗਾਈ ਬੀ ਜਾਵੇ ਸਕਦੀ ਏ।
- ਝ) ਕਮਧੂਟਰ ਤੱਥ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਚਾਲਲੀ ਦੇ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਆਸਤੈ
ਬਕਖੋ-ਬਕਖ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮਾਂ ਜਾਂ ਸਾਫਟਵੇਰੋਂ ਦੀ ਲੋਡ ਪੌਂਦੀ ਏ।

ਉਦੇਸ਼ਿ : ਜਾਨਕਾਰੀ ਗੀ ਪਕਕਾ ਕਰਨਾ।

4. ਕਮਧੂਟਰ ਨੇ ਜਿ'ਨੌ-ਜਿ'ਨੌ ਖੇਤਰੋਂ ਚ ਵਿਕਾਸ ਆਂਹਦਾ ਏ, ਤਾਂਦੇ ਚਾ ਕੁ'ਨੈ
ਦਾਂ ਖੇਤਰੋਂ ਤੱਥਾ ਖੁਲਿਲਾਈ ਚਚਾ ਕਰੋ।

ਉਦੇਸ਼ਾ : ਅਭਿਵਧਿਕਤ ਕੌਸ਼ਲ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

5. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦਾ ਅਰਥ ਦਸਿਸਿਐ ਤਾਂਦੀ ਵਾਕਿਆਂ ਚ ਬਰਤੂਨ ਕਰੋ।

ਜਿ'ਧਾਂ :-

ਬਰਤੂਨ = ਇਸ਼ਤੇਮਾਲ — ਅਜ਼ਜ ਹਰ ਥਾਹਰ ਅਂਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੁਆਇਆਂ ਦੀ
ਬਰਤੂਨ ਮਤੀ ਹੋਆ ਕਰਦੀ ਏ।

ਸੈਹਲ = ... — .....

ਕਾਯਾਕਲਪ = ... — .....

ਮਾਂਗੋਆਨਾ = ... — .....

ਕਵਦੇਸੀ = ... — .....

ਕੁੰਜੀ ਪਟਟੀ = ... — .....

ਨਕਾਰਾਤਮਕ = ... — .....

ਉਦੇਸ਼ਾ : ਵਾਕਿਆਂ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਨਾ।

6. ਪਢੋ, ਸਮਝੋ ਤੇ ਲਿਖੋ :-

ਪਢਨਾ — ਪਢਚੈ   ਬਨਾਨਾ — ਬਨਾਚੈ

ਲਿਖਨਾ — .....   ਦਬਾਨਾ — .....

ਪੀਨਾ — .....   ਮਨਾਨਾ — .....

ਨਹੈਨਾ — ..... ਸੁਆਲਨਾ — .....

ਖਾਨਾ — ..... ਖਲਾਨਾ — .....

ਉਦੇਸ਼ਾ ਕ੍ਰਿਧਾ ਦੀ ਅਰਥ-ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਨਾ।

ਅਧਿਆਪਕੋਂ ਆਸਤੈ ਨਿਰੰਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਚ ਖਾਚੈ, ਪਢ਼ਚੈ, ਬਨਾਚੈ, ਪੀਚੈ ਕ੍ਰਿਧਾਪਦ ਆਜ਼ਾਰਥ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਨ। ਡੋਗਰੀ ਚ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਇਨ੍ਹੋਂ ਆਜ਼ਾਰਥੀ ਰੂਪੋਂ ਲੇਈ ਧਾਤੁ ਕਨੈ ਬਕਖ-ਬਕਖ ਪੁਰਸ਼ੋਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੱਥਾਂ ਪ੍ਰਤਿਧੀ ਲਗਦੇ ਨ। ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੁਰਸ਼ ਇਕਵਚਨ ਆਸਤੈ — 'ਆ' ਪ੍ਰਤਿਧੀ ਲਗਦਾ ਜਿ'ਧਾ :-

ਦੌੜ + ਆਂ = ਮੇਂ ਦੌੜਾ

ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਹੁਵਚਨ ਆਸਤੈ 'ਚੈ' - ਅਸ ਦੌੜਚੈ

ਮਧਿਮਪੁਰਸ਼ ਇਕਵਚਨ ਆਸਤੈ 'ਸ਼ੂਨ्य/ਅ' = ਤੂੰ ਦੌੜ

ਮਧਿਮਪੁਰਸ਼ ਬਹੁਵਚਨ ਆਸਤੈ 'ਓ - ਤੁਸ ਦੌੜੋ

ਅਨ੍ਯਪੁਰਸ਼ ਇਕਵਚਨ ਆਸਤੈ 'ਏ' ਓਹ ਦੌੜੈ

ਅਨ੍ਯਪੁਰਸ਼ ਬਹੁਵਚਨ ਆਸਤੈ 'ਨ/ਅਨ' = ਓਹ ਦੌੜਨ

ਅਧਿਆਪਕੋਂ ਗੀ ਚਾਹਿਦਾ ਏ ਜੇ ਓਹ ਵਿਦਾਰਥੀਂ ਗੀ ਆਜ਼ਾਰਥੀ ਕ੍ਰਿਧਾ ਰੂਪੋਂ ਦਾ ਹੋਰ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਨ।

ਪਾਠ-16

ਫੁਗਰ ਦੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ

ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ

ਖੁੰਲਾ-ਛੁੰਲਾ

ਸ਼ਾਂਗਾਰ

ਨਫਾਸਤ

ਦਿੰਬ

ਪਛੌਕਥ

ਤਲਲੇਖਨੇਜੋਗ

ਚੁੰਝਨੁਮਾ

ਖਡੁਤਪੁਨਾ

ਕੈਨਵਸ

ਮੋਹਤ

ਫੰਘ

ਫੁਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਪਨਿਧਿਆਂ ਦਾ ਟਕੋਹਦਿਧਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਕਾਰਣ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਚ ਪ੍ਰਸਿੰਢ ਹੈ। ਓਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਂ ਨ— ਭੋਗਰੇਂ ਦੀ ਵੀਰਤਾ ਤੇ ਫੁਗਰ ਦੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ। ਫੁਗਰ ਦੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੁਨਿਆ ਚ 'ਫਾਡੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ' ਦੇ ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਜਾਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਦੀ ਕਲਾ ਗੀ 'ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ' ਆਖਦੇ ਨ ਤੇ ਜਿਧਾਂ ਸਾਹਿਤ्य-ਰਚਨਾ ਦੇ ਫੱਗ-ਤਰੀਕੇ ਗੀ 'ਸੈਲੀ' ਆਖਦੇ ਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਲਾ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਗੀ 'ਧਰਾਨਾ' ਇਸੈ ਚਾਲਲੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੇ ਫੱਗ-ਤਰੀਕੇ ਲੇਈ 'ਕਲਮ' ਨਾਂਡ ਬਰਤੋਂਦਾ ਰੇਹਾ ਹੈ, ਜਿਸੀ ਅੰਗੇਜੀ ਚ 'ਸਕੂਲ' ਆਖਦੇ ਨ। ਇਧਾਂ ਤੇ ਫੁਗਰ ਚ ਗੁਲੇਰ, ਚਮਾਵਾ, ਰਾਮਕੋਟ ਆਦਿ ਕੇਈ 'ਕਲਮੇਂ' ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਗੀ ਗੁਹਾਡ ਬਖ਼ੋਆ ਪਰ ਤੈ ਕਲਮਾਂ ਬਡਿਆਂ ਚੇਚਿਆਂ ਨ। ਓਹ ਨ— ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮ, ਕਾਂਗੜਾ ਕਲਮ ਤੇ ਜਮ੍ਮੂ ਕਲਮ।

ਜਮ੍ਮੂ ਕੋਲਾ ਕੋਈ ਸੌ ਮੀਲ ਦਕਖਨ-ਪੂਰ੍ਵ ਆਹਲੀ ਭੇਠਾ ਰਾਵੀ ਦਰੇਆ ਦੇ ਕਾਂਡੇ ਬਸੋਹਲੀ ਨਾਂਡ ਦਾ ਕਸ਼ਵਾ ਬਸ਼ੇ ਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਡੇ ਬਾਰੇ ਪੈਹਲੋਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਪਰ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦਾ ਮੁੰਡ ਪੇਆ। ਬਾਦ ਚ ਓਹ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਚ ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮ ਦੇ ਨਾਂਡ ਕਨੈ

प्रसिद्ध होई। चित्रकला दी इस कलमा गी राजा महीपत पाल ने संरक्षण दित्ता ते राजा मेदनीपाल दे संरक्षण च इस कलमा दी नफासत च खासा

विकास होआ ते जम्मू, गुलेर, नूरपुर आदि थाहरें थमां बी कलाकार बसोहली दरबार च आई रले। उस बेल्ले दे मशहूर चित्रकारें च मानक, नैनसुख, देवीदास आदि नांड उल्लेखने जोग न। इस कलमा दियां टकोहदियां रचनां न — भागवत

पुराण पर अधारत चित्रमाला, रसमंजरी ते गीत-गोविंद दे चित्रें दे सैट।

बसोहली कलमा दा कैनवस बड़ा खुँल्ला-डुँल्ला ऐ ते ग्राएं दा सादा शलैपा इस कलमा दी खास टकोहद ऐ। इ'नें तस्वीरें च नारी दा शलैपा बड़े दिंब्ब रूपै च चतरोए दा ऐ। नारियें दे बड्डे, चुंझनुमा नक्क, झुकी दी ठुड्डी ते उं'दियां अद्ध खुँल्लियां अक्खां दिक्खने आहलें गी मोहत करी लैंदियां न। उं'दे टल्ले कुतै-कुतै बरीक न ते उं'नें शैल शंगार कीते दा ऐ। आदमियें दे कदूद लम्मे न ते नक्क-मत्था सरोखड़ न।

बसोहली-चित्रें च पछौकड़ अक्सर सादी ऐ ते फिक्के सैल्ले, सुहे जां फही फिक्के चाकलेटी रंगें च ऐ। इ'नें तस्वीरें च अक्सर खडुत्तपुना लभदा ऐ; ते जाहरी तौरा पर कोई हरकत नेई बझांदी। इ'ंदे च सुन्ने, गोटे, मोती ते सब्जें दे

ਥਾਹਰ ਕੁਸੈ ਪਕਖਰਾ ਦਾ ਫਂਘ ਲਾਏ ਦਾ ਲਭਦਾ ਏ। ਜੇਹੜਾ ਟਕੋਹਦਾ ਲਿਸ਼ਕਦਾ ਏ। ਚਿਤ੍ਰੇਂ ਚ 'ਫਂਘੈ' ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮਾ ਦੀ ਟਕੋਹਦ ਏ ਕੀ ਜੇ ਕੁਸੈ ਹੋਰ ਕਲਮਾ ਨੇ ਏਹ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੇਈ ਕੀਤੇ ਦਾ। ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮਾ ਚ ਬੀ ਇਸਦੀ ਬਰਤੂਨ 'ਰਸਮ਼ਜ਼ਰੀ' ਚਿਤ੍ਰਮਾਲਾ ਚ ਗੈ ਮਤੀ ਹੋਈ ਦੀ ਏ।

ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮ 'ਰਾਵੀ' ਦਰੇਆ ਦੇ ਇਸ ਕਂਢੈ ਜਨਮੀ ਤੇ ਪਾਰਲੇ ਕਂਢੈ ਜਨਮੀ 'ਕਾਂਗੜਾ ਕਲਮ'।

13,000 ਫੁਟ ਦੀ ਊਂਚਾਈ ਪਰ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਚ ਬਸ਼ੇ ਦਾ ਕਾਂਗੜਾ ਥਾਹਰ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਲੈਪੇ ਕਨੈ ਮਾਲਾਮਾਲ ਏ ਤੇ ਨੇਹ ਸ਼ਲੈਪੇ ਦੀ ਗੋਦਾ ਪਲੀ-ਮਠੋਈ ਕਾਂਗੜਾ ਕਲਮ। ਪਛਾਡੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੀ ਸਭਨੋਂ ਕਲਮੋਂ ਚ ਅਪਨੀ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਕਲਮਾ ਦੀ ਇਕ ਟਕੋਹਦੀ ਪਨਘਾਨ ਏ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਚਿਤ੍ਰੇਂ ਦੀ ਸਮਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਸੂਕਖਮਤਾ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਧੱਸ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਚਿਤ੍ਰੇਂ ਚ ਜਯਦੇਵ ਦਾ ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ, ਰਾਮ

ਦਰਬਾਰ, ਸਤਸਈ, ਬਾਰਾਮਾਸਾ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ੋਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਹੀਰ-ਰਾਂਝਾ, ਮਿਰਾ-ਸਾਹਿਬਾ, ਸੋਹਨੀ ਮਹਿਵਾਲ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨ। ਇਸ ਕਲਮਾ ਦੀ ਹੋਰ ਟਕੋਹਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਏਹ ਏ ਜੇ ਪਾਤ੍ਰੇਂ ਦੇ ਨਕਸ਼-ਪਤਰੋਂ ਬਾਰੈ ਕੋਈ ਇਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਘਾਟ ਨੇਈ ਏ, ਇਸ ਲੇਈ ਕਲਾਕਾਰੋਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਮਤਾਬਕ ਇੰਦੇ ਚ ਬਕਖਰਾਪਨ ਲਭਦਾ ਏ। ਚਿਤ੍ਰੇਂ ਚ ਗੁਹਾਡ ਆਹਨਨੇ ਆਸਟੈ ਇੰਦੇ ਚ ਜੈਦਾਤਰ ਸ਼ੁਦ਼ ਰੰਗ ਬਰਤੋਏ ਦੇ ਨ ਤੇ ਅਜ਼ਜ ਦੋ-ਸਵਾ ਦੋ ਸੌ ਬਾਰੋਂ ਬਾਦ ਬੀ ਇੰਦੀ ਲਿਸ਼ਕ

ਬਰਕਰਾਰ ਏ। ਜਿਤਥੁੰ ਤਗਰ ਇੰਦੇ ਚਤੇਰੋਂ ਦਾ ਸਰਬਂਧ ਏ ਤਾਂ ਇਧੈ ਆਖੇਆ ਜਂਦਾ ਏ
ਜੇ ਉਸਲੈ ਨੈਨਸੁਖ ਤੇ ਮਾਨਕ ਗੈ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨਾਂਡ ਹੇ, ਜੇਹੜੇ ਅਪਨੇ ਸੰਰਕ਼ਕ ਰਾਜਾ

ਅਮ੃ਤਪਾਲ ਦੇ ਨੇਈ ਰੌਹਨੇ ਪਰੈਂਤ
ਬਸੋਹਲੀ ਛੋਡਿਯੈ ਕਾਂਗੜੇ ਗੇ ਹੇ।

ਠਾਹਰਮੀਂ ਸਦੀ ਚ ਜਮ੍ਮੂ
ਇਕ ਸ਼ਕਿਤਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਹਾ। ਏਹ
ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੰਜੀਤ ਦੇਵ ਹੁੰਦਾ ਸਮਾਂ
ਹਾ। ਅਮਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਕਾਰਣ
ਉਸਲੈ ਜਮ੍ਮੂ ਬਪਾਰ ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ
ਕੇਂਦ੍ਰ ਹਾ। ਜਿਸਲੈ ਪੰਜਾਬ ਚ

ਤਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਅਮਨ-ਪਸਂਦ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰ ਲੋਕ ਲਹੌਰ ਛੋਡਿਯੈ ਇਤੇ
ਆਈ ਬਸੇ, ਜਿੰਦੇ ਚ 'ਸੇਊ' ਨਾਂਡ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਪਰੋਆਰ ਬੀ ਹਾ। ਮਹਾਰਾਜਾ
ਰੰਜੀਤ ਦੇਵ ਹੋਰੋਂ ਤਕੀ ਕਢੈ ਸਮਾਧਿਧੇਂ ਚ ਨੈਨਸੁਖ ਨਾਂਡ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਗੀ ਵਰਕ਼ਸ਼ਾਪ
ਖੋਹਲ੍ਲੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇਧਾਂ ਜਮ੍ਮੂ ਕਲਮਾ ਦਾ ਮੁੰਢ ਪੇਅ। ਇਸ ਕਲਮਾ ਦਿਧੇਂ ਤਖ਼ਵੀਰੋਂ
ਚ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਨਜ਼ਰੀ ਨੇਈ ਔਂਦੀ। ਏਹ ਅਪਨੀ-ਅਪਨੀ ਚਾਲਲੀ ਦਿਧਾਂ ਨ।
ਕੀ ਜੇ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੀ ਏਹ ਅਜੇਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੀ ਇਸਲੇਈ ਇਸ ਕਲਮਾ ਚ ਕਾਂਗੜਾ
ਜਾਂ ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮਾ ਆਹਲੀ ਬਰੀਕੀ ਨਜ਼ਰੀ ਨੇਈ ਔਂਦੀ। ਫਹੀ ਜਿਸਲੈ ਜਮ੍ਮੂ
ਚ ਕਲਾਕਾਰੋਂ ਲੇਈ ਕੋਈ ਸੰਰਕ਼ਣ ਨੇਈ ਰੇਹਾ ਤਾਂ ਏਹ ਲੋਕ ਬਸੋਹਲੀ, ਨੂਰਪੁਰ ਤੇ
ਕਾਂਗੜੇ ਟੁਰੀ ਗੇ।

ਇਧਾਂ ਲਗਭਗ ਦੋ-ਸਵਾ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਪੈਹਲੈ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਤਤਕ੃ਸ਼ਟ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ
ਦਾ ਝੂਰ ਜਮ੍ਮੂ ਚ ਫੁਟ੍ਰੇਆ ਤੇ ਫਹੀ ਏਹ ਬੇਲ ਬਸੋਹਲੀ ਚ ਪਲੀ-ਮਠੋਈ ਤੇ ਕਾਂਗੜੈ
ਜਾਈ ਪਰਵਾਨ ਚਢੀ।

-: ਅਭਿਆਸ :-

1. ਹੇਠ ਵਿੱਤੇ ਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲਿਖੋ :-

- ਕ) ਝੁਗਰ ਦੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਵਿਸ਼ਵ ਚ ਕਿਸ ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਪ੍ਰਸਿੰਢ ਏ?
- ਖ) ਝੁਗਰ ਦਿਧਾਂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਕਲਮਾਂ ਕੇਹਿਡਿਆਂ ਨ?
- ਗ) ਠਾਹਰਮੰਨ ਸਦੀ ਚ ਜਮ੍ਮੂ ਚ ਪਰਿਸਥਿਤਿਆਂ ਕਨੇਹਿਧਾਂ ਹਿਧਾਂ?
- ਘ) ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮ ਦਿਧੇਂ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰਚਨਾਏਂ ਦੇ ਕੇਹ ਨਾਂਡ ਨ?
- ਙ) ਕਾਂਗੜਾ ਕਲਮਾ ਦਿਧੇਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਬਾਰੈ ਲਿਖੋ।

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਪਾਠੈ ਦਾ ਚੇਤਾ ਦਰਹਾਨਾ।

2. ਸ਼ਹੇਇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਖਾਲੀ ਥਾਹਰ ਭਰੋ :-

ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ, ਕਲਮ, ਕੈਨਵਸ, ਫਂਧੇ, ਨੈਨਸੁਖ

- ਕ) ਤਸਲੈ ..... ਤੇ ਮਾਨਕ ਗੈ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁਖ ਨਾਂਡ ਹੇ।
- ਖ) ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੇ ਡੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਲੇਈ ..... ਨਾਂਡ ਬਰਤੋਂਦਾ ਰੇਹਾ ਏ।
- ਗ) ਚਿਤ੍ਰੇਂ ਚ ..... ਦੀ ਬਰਤੂਨ ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮਾ ਦੀ ਟਕੋਹਦ ਏ।
- ਘ) ਚਿਤ੍ਰਰਕਾਰੀ ਦੀ ਕਲਾ ਗੀ ..... ਆਖਦੇ ਨ।
- ਙ) ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮਾ ਦਾ ..... ਬੜਾ ਖੁੱਲਲਾ-ਝੁੱਲਲਾ ਏ।

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਸ਼ਹੇਇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਵਾਕਿਆਂ-ਪੂਰਿ ਕਰਨਾ।

3. ਸ਼ੇਈ ਕਥਨ ਸਾਮਨੈ (✓) ਕਰੋ ਤੇ ਗਲਤ ਕਥਨ ਦੇ ਸਾਮਨੈ (✗) ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ ਲਾਓ : -

- ਕ) ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਬਸੋਹਲੀ ਚ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਗੀ ਰਾਜਾ ਮਹੀਪਤ ਪਾਲ ਨੇ
ਸੰਰਖਣ ਦਿੱਤਾ।
- ਖ) ਨੈਨਸੁਖ ਤੇ ਮਾਨਕ ਪ੍ਰਮੁਖ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਹੋਏ ਨ।
- ਗ) ਹੀਰ-ਰਾੜਾ, ਸੋਹਨੀ-ਮਹਿਵਾਲ ਆਦਿ ਜਸ਼੍ਮੂ ਕਲਮਾ ਦਿਯਾਂ
ਰਚਨਾਂ ਨ।
- ਘ) ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮਾ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰੋਂ ਚ ਨਾਰਿਯੋਂ ਦੇ ਨਕਕ ਨਿਕਕੇ ਨ।
- ਙ) ਗੀਤ ਗੋਵਿੰਦ ਭਾਨੁ ਦੱਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਏ।

ਉਦੇਸ਼ਾ : ਜਾਨਕਾਰੀ ਗੀ ਪਕਕਾ ਕਰਨਾ।

4. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦੇ ਵਾਕਧ ਬਨਾਓ : -

ਤਕਨੀਕ	.....
ਕਲਮ	.....
ਫੰਘ	.....
ਚਤੇਰਾ	.....
ਨਿਸ਼ਚਤ	.....
ਲਿਖਕ	.....
ਬੰਦਸ਼	.....
ਸੰਰਖਕ	.....
ਡੂਰ	.....
ਵੀਰਤਾ	.....

ਉਦੇਸ਼ਾ : ਵਾਕਧ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਨਾ।

5. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਸੁਆਲੋਂ ਦੇ ਸ਼ੇਈ ਜਵਾਬੈ ਪਰ ✓ ਕਰੋ :-

- ਕ) ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਦੀ ਕਲਾ ਗੀ ਆਖਦੇ ਨ ..... (ਮੂਰਤਿਕਲਾ/ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ)
- ਖ) ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਗੀ ਆਖਦੇ ਨ ..... (ਘਰਾਨਾ/ਕਲਮ)
- ਗ) ਝੁਗਰ ਦੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੰਛ ਸਾਮੂਹਕ ਨਾਂਡ ਏ .....
(ਫਾਡੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ/ਝੁਗਰ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ)
- ਘ) ਕਾਂਗੜਾ ਕਲਮ ਚ ਗੁਹਾੜ ਆਹਨਨੇ ਲੇਈ ਰੰਗ ਬਰਤੇ ਦੇ ਨ .....
(ਸੁੜ/ਨਕਲੀ)
- ਙ) ਰਾਵੀ ਦਰੇਆ ਦੇ ਇਸ ਕਾਂਢੈ ਮਠੋਈ .....
(ਕਾਂਗੜਾ ਕਲਮ/ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮ)

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨਾ।

6. (ਕ) ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮਾ ਬਾਰੈ ਅਪਨੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਚ ਖੋਹਲਿਲਾਈ ਲਿਖੋ।

(ਖ) ਕਾਂਗੜਾ ਕਲਮਾ ਦੀ ਚੇਚੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਏਂ ਬਾਰੈ ਲਿਖੋ।

(ਗ) ਫਾਡੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁਖ ਰੱਖਨਾਏਂ ਦੀ ਚੰਦੀ ਤਾਰ ਕਰੋ।

ਉਦੇਸ਼ਯ : ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਸੂਖਮਤਾ ਦਾ ਜਾਨ ਤੇ ਅਭਿਵਧਕਿਤ ਕੌਸ਼ਲ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

7. ਵਾਕਿਆਂ ਗੀ ਸ਼ੁੜ ਕਰਿਯੈ ਲਿਖੋ :-

ਜਿਧੀਆਂ :- ਕਾਂਗੜਾ 13000 ਫੁਟ ਦੀ ਤੱਥਾਈ ਚ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਦੀ ਫਾਡਿਆਂ
ਪਰ ਬਸ਼ੇ ਦਾ ਏ।

ਸੁੜ :- ਕਾਂਗੜਾ 13000 ਫੁਟ ਦੀ ਤੱਥਾਈ ਤੱਥ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਦੀ ਫਾਡਿਆਂ
ਚ ਬਸ਼ੇ ਦ ਏ।

ਕ) ਸੈਕਡੇ ਬਰੇ ਪੈਹਲੋਂ ਬਸੋਹਲੀ ਦੀ ਧਰਤੀ ਚ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ ਦਾ ਮੁੰਡ
ਪੇਆ।

- ਖ) ਬਸੋਹਲੀ ਕਲਮਾ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰੋਂ ਪਰ ਜਾਹਰੀ ਤੌਰਾ ਚ ਕੋਈ ਹਰਕਤ ਨੇਈ ਬਜਾਂਦੀ।

ਗ) ਗ੍ਰਾਏਂ ਚ ਸਾਦਾ ਸ਼ਲੈਪਾ ਇਸ ਕਲਮਾ ਚ ਖਾਸ ਟਕੋਹਦ ਐ।

ਘ) ਜਿਸਲੈ ਜਮ੍ਮੂ ਚ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੋਂ ਕਨੈ ਕੋਈ ਸੰਕ਷ਣ ਨੇਈ ਰੇਹਾ ਤਾਂ ਏਹ ਲੋਕ ਟੁਰੀ ਗੇ।

ਝ) ਜਮ੍ਮੂ ਕਲਮਾ ਦਿਓਂ ਤਸਵੀਰੋਂ ਚਾ ਵਿਸੇ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਨਜ਼ਰੀ ਨੇਈ ਆਂਦੀ।

ਤੁਹੈਂ ਕਾਰਕ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਅਭ്യਾਸ ਕਰਾਨਾ।

अध्यापकें आस्तै निर्देश

इस पाठ च 'आई रले', प्रसिद्ध होई, पली मठोई, परवान चढ़ी, वगैरा संयुक्त क्रिया रूप न। ओह क्रिया जिंदे च इक कशा मतियें धातुएं जां धातु दे कन्नै कुसै होर तत्व दा योगदान होंदा ऐ उसी संयुक्त क्रिया आखदे न। जिंयां उपर दित्ते दे प्रयोगें च (आई रले च) 'आ' ते 'रल्' दो धातुएं दा मेल ऐ। (प्रसिद्ध होई च) च 'प्रसिद्ध' विशेषण ते 'हो' धातु दा संयोग ऐ।

ਪਲੀ ਮਠੋਈ ਚ 'ਪਲ੍ ਤੇ ਮਠੋ' ਧਾਤੁਏਂ ਦਾ ਤੇ 'ਪਰਵਾਨ ਚਢੀ' ਚ ਪਰਵਾਨ ਤੇ ਚਢ੍ਹ ਦਾ। ਅਧਿਆਪਕ ਇਥੈ ਜਨੇਹ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਇਥੈ ਵਿਦ्यਾਰਥੀਂ ਗੀ ਸੰਯੁਕਤ ਕ੍ਰਿਆ-ਰੱਖਨਾ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਦੇਨ।

महाराजा प्रताप सिंह

चमुखी	राजकाल	रम्भ	लोकप्रिय	कार्यकाल
सुविधा	रुचि	सुरक्खेआ	उल्लेखनेजोग	बंदोवस्त

रियासत जम्मू-कश्मीर दे च'ऊं डोगरा महाराजें च इक महाराजा प्रताप सिंह होर हे। इ'नें सन् 1885 ई. थमां लेइयै 1925 ई. तगर रियासता पर राज कीता। इं'दे राजकाल च रियासता च चमुखी विकास होआ। इस्सै लेई लोक इ'नें गी बड़े इज्जतमान कन्नै चेता करदे न।

महाराजा प्रताप सिंह होरें शिक्षा दे विकास-बाढ़े च बड़ी रुचि लेई। रियासता च हाई स्कूल ते कालेज स्तर दी शिक्षा दा रम्भ इं'दे शासनकाल च गै होआ। इस थमां पैहलै लोकें गी उच्च शिक्षा आस्तै रियासता थमां बाहर जाना पौंदा हा।

इ'नें जम्मू च 'प्रिंस आफ वेल्ज़' नां॒ कन्नै इक कालेज खलोहाया जेहडा अज्जकल गांधी मैमोरियल साईंस कालेज ऐ। इ'यां गै, श्रीनगर च एस.पी. कालेज बी इं'दी गै देन ऐ। इसदे इलावा इ'नें होर मते प्राईमरी, मिडल ते हाई स्कूल बी खोहल्ले। विद्यार्थियें गी पढ़ाई दियां

ਖਾਸਿਆਂ ਸੁਵਿਧਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਿਆਂ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਇਸ਼ਲਾਮੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਪਢਾਨੇ ਦਾ ਬੀ ਬੰਦੋਬਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਹ ਹੋਰੋਂ ਗੀ ਖੇਡੋਂ ਚ ਬੀ ਖਾਸੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਗੀ ਆਪੂ ਬੀ ਕ੍ਰਿਕੋਟ ਖੇਡਨੇ ਦਾ ਬਡਾ ਸ਼ੌਕ ਹਾ। ਹਰ ਬਰੈ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਚ ਕ੍ਰਿਕੋਟ ਮੈਚ ਹੋਂਦਾ ਹਾ। ਇਕ ਟੀਮ ਸੈਲਾਨਿਯੋਂ ਦੀ ਹੋਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹੁੰਦੀ, ਜਿਸ ਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਆਪੂ ਬੀ ਖੇਫਦੇ ਹੋਂਦੇ ਹੋ।

ਰਿਆਸਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਛ ਅਖਬਾਰ 'ਣਬੀਰ' ਇੰਦੇ ਗੈ ਸਮੇਂਡ ਚ ਨਿਕਲਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਆ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਪਰਜਾ ਦੇ ਭਲੇ-ਬੇਹਤਰੀ ਆਸਤੈ ਕੇਈ ਤੁਲਲੇਖਨੇ ਜੋਗ ਕਾਮ ਕੀਤੇ ਜਿੰਦੇ ਚ ਰੇਸ਼ਮ ਤਦ੍ਦੋਗ ਗੀ ਬਢਾਵਾ ਦੇਨਾ, ਜਾਂਗਲਾਤੋਂ ਦੀ ਸੁਰਕਖਾਅ, ਰਾਹੀ-ਬਾਹੀ ਦੇ ਕਾਮੋਂ ਚ ਵਿਕਾਸ-ਬਾਦ੍ਧਾ ਕਰਨਾ, ਸਿੰਚਾਈ ਦਿਵੇਂ ਸ਼੍ਰੂਤਤਾਂ ਗੀ ਬਢਾਵਾ ਦੇਨਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਨ।

ਜਾਮ੍ਮੂ-ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਸਡਕ ਬੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਹ ਹੁੰਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਚ ਗੈ ਮੁਕਾਮਲ ਹੋਈ ਤੇ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ-ਗਿਲਗਿਤ ਸਡਕ ਬੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਚ ਗੈ ਬਨਾਈ ਗੇਈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਹੋਰ ਰਿਆਸਤਾ ਦੀ ਪਰਜਾ ਗੀ ਬਡਾ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇਸੈ ਕਰੀ ਓਹ ਇਕ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਮਹਾਰਾਜਾ ਮਨ੍ਨੇ ਜਾਂਦੇ ਨ।

-: ਅਭਿਆਸ :-

1. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲਿਖੋ :-

- ਕ) ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਹ ਰਿਆਸਤਾ ਦੇ ਕਿਨ੍ਹੇ ਮਹਾਰਾਜੇਂ ਚਾ ਇਕ ਹੇ?
- ਖ) ਇੰਦਾ ਸ਼ਾਸਨਕਾਲ ਕਦੂਂ ਕੋਲਾ ਕਦੂਂ ਤਗਰ ਹਾ?
- ਗ) ਮਜੂਦਾ ਗਾਂਧੀ ਮੈਮੋਰਿਯਲ ਸਾਈਸ ਕਾਲੋਜ ਕੁਸਨੈ ਖਲੋਹਾਅ ਹਾ?
- ਘ) ਇੰਦੇ ਸਮੇਂਡ ਚ ਕੇਹੜਾ ਅਖਬਾਰ ਨਿਕਲਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਆ ਹਾ?

ਡ) ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਚ ਕੁਸ ਸ਼ਤਰ ਦੀ ਸ਼ਿਕ਼ਾ ਗੀ ਬਢਾਵਾ ਮਿਲੇਆ ?

ਉਦੇਸ਼ਧ : ਪਾਠੈ ਦਾ ਚੇਤਾ ਦਰਹਾਨਾ।

2. ਸ਼ੇਈ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਖਾਲੀ ਥਾਹਰ ਭਰੋ :-

ਉਚਚ ਸ਼ਿਕ਼ਾ, ਏਸ.ਪੀ. ਕਾਲੇਜ, ਚਮੁਖੀ, ਕ੍ਰਿਕੇਟ, ਅਖਬਾਰ

ਕ) ਇੰਦੇ ਰਾਜਕਾਲ ਚ ਰਿਆਸਤਾ ਚ ..... ਵਿਕਾਸ ਹੋਆ।

ਖ) ਪੈਹਲੇ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ..... ਆਸਟੈ ਬਾਹਰ ਜਾਨਾ ਪੌਂਦਾ ਹਾ।

ਗ) ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਚ ..... ਬੀ ਇੰਦੀ ਗੈ ਦੇਨ ਏ।

ਘ) ਇਨੰਗੀ ਆਪੂ ਬੀ ..... ਖੇਫਨੇ ਦਾ ਬਡਾ ਸ਼ੌਕ ਹਾ।

ਡ) ਰਿਆਸਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੰਛ ..... ਰਣਬੀਰ ਇੰਦੇ ਗੈ ਸਮੇਂ ੫ ਚ ਨਿਕਲਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਆ ਹਾ।

ਉਦੇਸ਼ਧ : ਮਨਾਸਕ ਸ਼ਬਦੋਂ ਕਨੈ ਵਾਕਿਆ-ਪ੍ਰਤਿ ਕਰਨਾ।

3. ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਦਾ ਵਾਕਿਆਂ ਚ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰੋ :-

ਜਿਧਾਂ :-

ਚਮੁਖੀ — ਅਜਜ ਉਗਰਾਦ ਦੇ ਕਾਰਣ ਮੁਲਖਾ ਚ ਚਮੁਖੀ
ਅਫਰਾਤਫ਼ਰੀ ਦਾ ਮੌਲ ਬਨੇ ਦਾ ਏ।

ਇਜ਼ਜ਼ਤਮਾਨ

ਤਲਲੇਖਨੇ ਜੋਗ

ਸੁਰਕਖੇਆ

बंदोवस्त	.....
राजकाल	.....
लोकप्रिय	.....
सुविधा	.....
कार्यकाल	.....

उद्देश्य : स्वेच्छा प्रयोगे कन्नै वाक्य-रचना ਦਾ ਅਭ്യਾਸ ਕਰਨਾ।

4. ਸ਼ੇਈ ਕਥਨ ਸਾਮਨੈ (✓) ਕਰੋ ਤੇ ਗਲਤ ਕਥਨ ਦੇ ਸਾਮਨੈ (✗) ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਓ :-

- ਕ) ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਹ ਰਿਆਸਤਾ ਦੇ ਚੱਊਂ ਮਹਾਰਾਜੇਂ ਚਾਹੀਂ ਇਕ ਹੋ।
- ਖ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ 1885 ਈ. ਕਿਤੇ 1925 ਈ. ਤਗਰ ਹੈ।
- ਗ) ਮਹਾਰਾਜਾ ਹੋਰੋਂ ਖੇਡੋਂ ਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੇਹੀਂ ਹੈ।
- ਘ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚ ਰਿਆਸਤਾ ਚ ਕੋਈ ਅਖਬਾਰ ਨੇਹੀਂ ਨਿਕਲੇ ਆ।
- ਙ) ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਹ ਹੋਰੋਂ ਸ਼ਿਕਸਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਮੰਡਾਂ ਚ ਬੜੀ ਰੁਚਿ ਲੇਹੀ।

ਉਦੇਸ਼ਾਂ : ਪਾਠੈ ਸਰਬਬੰਧਤ ਜਾਨਕਾਰੀ ਗੀ ਪਕਕਾ ਕਰਨਾ।

5. ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਹ ਦੇ ਝੁਲਾਵਾ ਰਿਆਸਤਾ ਦੇ ਕੁਸੈ ਹੋਰ ਆਦਰਸ਼ ਰਾਜੇ ਦੀ ਹੁਕੂਮਤ ਦੇ ਬਾਰੇ ਚ ਅਪਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੋ।

ਉਦੇਸ਼ਾਂ : ਰਚਨਾਤਮਕ ਕੌਸ਼ਲ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ।

6. इस पाठ च बरतोई दियें क्रियाएं गी ताल्लो ते लिखो :-
जियां :- राज कीता

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

उद्देश्य : क्रिया-संरचना दी जानकारी देना।

अध्यापकें आस्तै निर्देश

पिछले पाठें च विद्यार्थियें गी डोगरी क्रिया-संरचना कन्नै परिचित करोआया गेआ ऐ। अध्यापकें गी चाहिदा ऐ जे ओह उ'नें सभनें क्रिया-रूपें दी जानकारी परतियै दरहान ते कन्नै क्रिया दे भविक्ख काल दे रूपें बारै बी ज्ञान करान। डोगरी च भविक्ख काल दे रूपें आस्तै धातु कन्नै लिंग, वचन ते पुरश अनुसार प्रत्यय लगदे न।

सरकारी स्कूलें च मुफ्त बंडने आस्तै

जे एण्ड के स्टेट बोर्ड ऑफ स्कूल एजूकेशन